

הקשר הנפלא בין שתי הדברות

"אנכי ה' אלקיך" "כבד את אביך ואת אמך" מדת הכרת טובה שהיא יסוד כל התורה!

אבל אומות העולם ששמעו רק את עשרת הדברות, איך למדו ממה שהזכיר הקב"ה מצות כיבוד אב ואם, שהשווה הקב"ה את כבודם לכבודו, הלא יתכן כי בדיבור הראשון: "אנכי ה' אלקיך" נתכוון ח"ו לדרוש בכבוד עצמו שהוא אלקי עולם, ואילו בדיבור החמישי מצות כיבוד אב ואם, צוה לכבד גם את ההורים כפי שנהוג גם אצל חלק מאומות העולם.

חקירת המנחת חינוך בענין מצות כיבוד אב ואם

חשבתי דרכי לבאר דברי חכמים וחידותם, על פי מה שחקר ה"מנחת חינוך" (מצוה לג אות ג), האם מצות כיבוד אב ואם היא בגדר מצוה שבין אדם למקום או שהיא בגדר מצוה שבין אדם לחבירו. ויש בזה נפקא מינה להלכה, לפי מה ששינינו במשנה (יומא פה:): "דרש רבי אלעזר בן עזריה, מכל חטאותיכם לפני ה' תטהרו, עבירות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר, עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חבירו".

מענה אם נאמר שכיבוד אב ואם היא מצוה שבין אדם למקום, אז יום הכיפורים מכפר בתשובה כמו כל העבירות, אבל אם נאמר שהיא מצוה בין אדם לחבירו, אין יום הכיפורים מכפר עד שירצה את אביו ואת אמו, והנה דברי ה"מנחת חינוך" בלשון קדשו:

"ומצות עשה היא זו ככל מצוות שבתורה לענין תשובה דתשובה מכפרת, ומכל מקום אני מסופק לפי המבואר ברמב"ם (פ"ב מתשובה ה"ט) ובש"ס יומא (פ"ה ע"ב), דעבירות שבין אדם לחבירו לא מהני תשובה ולא יום הכפורים עד שירצה את חבירו, אם כאן במצוה זו של כיבוד דהוא נוסף, דגזירת הכתוב היא דנוסף על כיבוד כל אדם, דבאדם אחר אין איסור אלא לצערו וכאן מצוה לכבדו, אם לא כיבדו אפשר דהיא רק מצות המקום ברוך הוא ולא בין אדם לחבירו... או דילמא כיון שהשם יתברך צווה זו המצוה

"מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת"

דבר בעתו מה טוב להתבונן על הקשר הנפלא שבין הדיבור הראשון (שמות כ ב): "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים", ובין הדיבור החמישי (שם שם יב): "כבד את אביך ואת אמך". על הקשר בין שתי הדברות הללו אנו למדים ממה ששינינו בגמרא (קידושין לא.):

"דרש עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה, מאי דכתיב (תהלים קלח ד) ידוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך, מאמר פיך [בלשון יחיד] לא נאמר אלא אמרי פיך [בלשון רבים], בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך, אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך, חזרו והודו למאמרות הראשונות. רבא אמר מהכא (תהלים קיט קס) ראש דברך אמת, ראש דברך ולא סוף דברך, אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת".

ופירש רש"י: "חזרו והודו למאמרות הראשונות, כל שכן שחייב אדם בכבודו, שאף הוא שותף בבריאתו כאביו ואמו וחיו ומותו מסורין בידו".

על מאמר זה כבר נתייגעו המפרשים וינועו אמות הסיפים, הלא גם לפני שצוה הקב"ה על מצות כיבוד אב ואם, היו אומות העולם יכולים להבין בקלות, כי בני אדם קרוצי חומר אשר חייהם ומותם מסורים בידי ה' חייבים בכבודו, ואם בכל זאת ברוב איזולתם חשדו בהקב"ה, שהוא דורש לכבוד עצמו שהוא אלוך יחיד ואין בלתו, איך נתבטל חשד זה על ידי שצוה לכבד גם את ההורים, שהרי גם מלך גדול יכול לצוות לבני עמו, לכבד את אחד משריו בכבוד של שרים ולא בכבוד של מלך.

הן אמת שהיה אפשר לומר כי אומות העולם התפעלו, ממה שהשווה הקב"ה כבודם של אב ואם לכבודו, אולם בכך לא תמה פליאתנו, שהרי חכמינו ז"ל מצאו הוכחה שהשווה הקב"ה את כבודם של ההורים לכבודו מדרשות הפסוקים,

בפרשתנו פרשת יתרו אנו למדים על המעמד הנבחר של מתן תורה לישראל, כאשר ירד ה' על הר סיני והשמיעם את עשרת הדברות שהם יסוד כל התורה. במאמר זה ברצוננו להתבונן קצת על הדיבור החמישי, אחת מהמצוות עשה החשובות שאנו יכולים וגם חייבים לקיימה יום יום (שמות כ יב): "כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלקיך נותן לך".

על חשיבות מצוה זו שינינו בגמרא (קידושין ל:): "תנו רבנן נאמר כבד את אביך ואת אמך, ונאמר (משלי ג ט) כבד את ה' מהונך, השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום, נאמר (ויקרא יט ג) איש אמו ואביו תיראו, ונאמר (דברים ו ג) את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד, השוה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום".

עוד זאת שינינו בגמרא (שם): "תנו רבנן שלשה שותפין הן באדם הקב"ה ואביו ואמו. [ופירש רש"י, כי האב והאם מייצרים את הגוף, ואילו הקב"ה נופח בו נשמה]. בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני".

והביאור בזה על פי מה ששינינו בגמרא (סוטה יז): "דריש רבי עקיבא, איש ואשה זכו שכינה ביניהן". ופירש רש"י: "שכינה ביניהן, שהרי חלק את שמו ושיכנו ביניהן יו"ד באיש וה"י באשה". הנה כי כן מטעם זה: "בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני", שהרי הקב"ה אכן דר ביניהם על ידי שמשרה שכינתו - שם י"ה שבין איש ואשה.

ויש להוסיף רמז כי מטעם זה ישנן י"ה תיבות בפסוק: "כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלקיך נותן לך", לרמז על שם י"ה שבין אביו ואמו שעל ידי זה נחשב כאילו כיבדנו גם את הקב"ה.

ה"חינוך" בטעם כיבוד אב ואם: "שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי טובה"

רש"י בשם המכילתא: "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי"

שורש קיום כל המצוות מצד הכרת טובה להקב"ה שהוציאנו ממצרים, כי מדה זו מחברת אותנו עם הקב"ה

"עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו", תכלית יצירת ישראל היא שיכירו טובה לה' ועל ידי זה יתחברו עמו

ולכך מזכיר בזה הדיבור השם ברוך הוא, כמו בדברות הראשונות שמזכיר בהם ה' שהם צרכי השם, ובחמש דברות האחרונות שהם בין אדם לחבירו אינו מזכיר בהם השם, וזה מזכיר בו השם אף על פי שאינו צרכי השם, מפני שהוקש כבודם לכבוד המקום."

וככל החיזיון הזה מצינו גם ב"תפארת ישראל" להמהר"ל מפראג (פרק לו) בלשון קדשו:

"הרי חמשה דברות הראשונות כלם מדברים בעילה הוא השם יתברך, ולפיכך היו אלו חמשה דברות על לוח מיוחד. ואף כי דיבור כבד [את אביך] מדבר באדם דהיינו באב ואם עצמו הוא שייך אל העילה יתברך, דאמרינן במסכת קדושין (דף ל:): שלשה שותפין יש באדם הקב"ה אביו ואמו, בזמן שהאדם מכבד אביו ואמו, דומה כאילו דר הקב"ה ביניהם וכבדוהו."

כיבוד אב ואם ממוצע המחבר בין שני הלוחות

על פי האמור יפתח לנו פתח להבין מעט מזעיר, מה שבחר הקב"ה לסדר מצות כיבוד אב ואם בדיבור החמישי. נקדים מה שכתב ה"בני יששכר" (סיון מאמר ו אות ב) בשם הרה"ק רבי פנחס מקוריץ ז"ע, [מקור הדבר ב"עץ חיים" לרבינו האריז"ל שער מב פ"א מ"ת], כי בכל דבר שבעולם יש ממוצע המקשר בין שני הקצוות, בין בעל חי ובין אדם המדבר הממוצע הוא הקוף, בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה הממוצע הוא הקרי והכתיב שבתורה, בין שבת לחול הממוצע הוא תוספת שבת, בין ישראל לאומות העולם הממוצע הוא נשמת גרים.

הנה כי כן מאחר שמצות כיבוד אב ואם כלולה משתים, כי מצד שהשווה הקב"ה כבודם לכבודו היא בכלל מצוות שבין אדם למקום, ומצד שנצטוונו לכבדם היא בכלל מצוות שבין אדם

בלוח הראשון הן מצוות שבין אדם למקום: "אנכי ה' אלקיך", "לא יהיה לך אלהים אחרים", "לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא", "זכור את יום השבת לקדשו", "כבד את אביך ואת אמך".

לעומת זה חמש דברות בלוח השני הן מצוות שבין אדם לחבירו: "לא תרצח", "לא תגנוב", "לא תנאף", "לא תענה ברעך עד שקר", "לא תחמוד בית רעך", ובלשון קדשו: "והנראה במכתב הלוחות, שהיו החמש ראשונות בלוח אחד שהם כבוד הבורא כמו שהזכרתי, והחמש השניות בלוח אחד שהיו חמש כנגד חמש".

מוסיף על כך ה"כלי יקר" דבר נפלא, כי מטעם זה בחמש דברות הראשונות הזכיר הקב"ה בכל דיבור ב' שמות "ה' אלקיך", ואילו בחמש דברות האחרונות לא הזכיר כלל את שם ה', כדי ללמדנו שחמש דברות הראשונות הן מצוות שבין אדם למקום לכן ראוי להזכיר בהם את שמו, ואילו חמש דברות האחרונות הן מצוות שבין אדם לחבירו.

אך לפי זה קשה מדוע כלל הקב"ה מצות כיבוד אב ואם שהיא בין אדם לחבירו בחמש דברות הראשונות, זאת ועוד, שהזכיר בהם ב' שמות בפסוק: "למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלקיך נתן לך", ומזה מוכח כי מצוה זו היא בכלל מצוות שבין אדם למקום, והיינו משום שהשווה הקב"ה כבודם לכבודו.

ופלא שכבר קדמו בזה "בעל הטורים" בפירושו הארוך והשלם על התורה, והנה הדברים בלשון קדשו:

כבד את אביך ואת אמך. לאחור שהשלים מה שאנו חייבים בדברי הבורא בעצמו וכבודו, חזר לצוות אותנו בענייני הנבראים, והתחיל באב שהוא לתולדותיו כענין בורא שהוא שותף ליצירה, כי השם הוא אביו הראשון והאב המוליד אביו האחרון... וכבר אמרו (קידושין ל:): שהוקש כבודם לכבוד המקום.

בין אדם לחבירו, הוי בין אדם לחבירו ולא מהני תשובה אם לא שירצה את אביו ואמו".

והנה ה"מנחת חינוך" עצמו השאיר הדבר בספק, אולם אחרי העיון נראה לומר כי מצות כיבוד אב ואם היא שילוב נפלא, של מצוה שבין אדם למקום ובין אדם לחבירו, כי מצד שהשווה הקב"ה כבודם לכבודו, הרי מבואר שהיא מצוה בין אדם למקום. אולם מאחר שהמצוה היא לכבד את אביו ואת אמו, הרי זו בבחינת מצוה שבין אדם לחבירו, שאין יום הכפורים מכפר עד שירצה את הוריו על שלא נזהר בכבודם.

ויש להוסיף תבלין לבאר ענין זה ביתר שאת, בהקדם להתבונן מדוע באמת יום הכפורים מכפר רק על מצוות שבין אדם למקום, ואילו על מצוות שבין אדם לחבירו אינו מכפר עד שירצה את חבירו. והביאור בזה, כי שורש מצות תשובה הוא בקשת מחילה וכפרה ממי שפגם בכבודו.

מעתה בעבירות שבין אדם למקום, הנה כאשר אדם שב בתשובה שלימה, הרי הוא מבקש סליחה מהקב"ה שפגם בכבודו ובכך מתכפר לו, אבל בעבירות שבין אדם לחבירו ששורש העבירה הוא במה שגרם צער לחבירו, איך יתכפר לו צער זה במה שמבקש מחילה מהקב"ה, אם לא ירצה גם את חבירו שגרם לו צער.

וכן הוא במצות כיבוד אב ואם, כי הן אמת שמצד שהשווה הקב"ה בין כבודם לכבודו הרי היא מצוה בין אדם למקום, אולם מאחר שהמצוה היא לכבדם, נמצא שאם לא כיבדם כראוי לא יועיל לבקש מחילה רק מהקב"ה, אלא צריך לבקש מחילה גם מאביו ואמו שלא נזהר בכבודם, ומטעם זה שנינו בגמרא (קידושין לב:): **"האב שמחל על כבודו כבודו מחול"**.

הקב"ה שילב כיבוד הורים במצוות שבין אדם למקום

רחש לבי דבר טוב לבאר בזה הטעם שבחר הקב"ה, להרחיק בעשרת הדברות את מצות כיבוד אב ואם מכבודו, כי בעוד שהזכיר: "אנכי ה' אלקיך" בדיבור הראשון, הזכיר את כבוד ההורים: "כבד את אביך ואת אמך" רק בדיבור החמישי, וצריך ביאור מאחר שהשווה הקב"ה כבודם לכבודו, מדוע הרחיק ביניהם שלש דברות ולא הזכירם יחד.

נקדים דבר יקר שכתב ה"כלי יקר" בפסוק: "כבד את אביך ואת אמך", להוכיח כי מצות כיבוד אב ואם היא בכלל מצוות שבין אדם למקום, על פי מה שכתב הרמב"ן בפרשתנו (שמות כ יג) כי שני הלוחות מתחלקים לשתי מערכות, חמש דברות

טובה, שזו מידה רעה ומאוסה בתכלית לפני אלקים ואנשים. ושיתן אל לבו כי האב והאם הם סיבת היותו בעולם, ועל כן באמת ראוי לו לעשות להם כל כבוד וכל תועלת שיוכל, כי הם הביאוהו לעולם, גם יגעו בו כמה יגיעות בקטנותו".

אולם ה"חינוך" לא די לו בזה, אלא הוא מוסיף, כי על ידי שיכיר טובה לאביו ולאמו יקנה קנין בנפשו להכיר טובה גם להקב"ה, שהביאו לאויר העולם וסיפק צרכיו כל ימי חייו:

"וכשיקבע זאת המדה בנפשו, יעלה ממנה להכיר טובת האל ברוך הוא, שהוא סיבתו וסיבת כל אבותיו עד אדם הראשון, ושהוציאו לאויר העולם וסיפק צרכו כל ימיו, והעמידו על מתכונתו ושלימות אבריו, ונתן בו נפש יודעת ומשכלת, שאילולי הנפש שחננו האל יהיה כסוס כפרד אין הבין, ויערוך במחשבתו במה וכמה ראוי לו להיזהר בעבודתו ברוך הוא".

וצריך ביאור מנין למד ה"חינוך" לקשר בין הכרת טובה לאביו ולאמו ובין הכרת טובה להקב"ה יוצר האדם. ונראה ברור כי המקור לדברי ה"חינוך" הוא ממאמר הגמרא הנ"ל: "בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך, אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר כבוד את אביך ואת אמך, חזרו והודו למאמרות הראשונות". ופירש רש"י: "כל שכן שחייב אדם בכבודו, שאף הוא שותף בבריאתו כאביו ואמו וחיינו ומותו מסורין בידו".

הרי מבואר כי שתי הדברות קשורות זו בזו, להכיר טובה לאביו ולאמו שהביאוהו לעולם, וכל שכן להכיר טובה להקב"ה יוצר האדם, ומזה למד ה"חינוך" לקשר בין שתי הדברות, מצות כיבוד אב ואם באה ללמד על מצות "אנכי ה' אלקיך", להכיר טובה להקב"ה שיצרו וסיפק לו את כל צרכיו.

שורש קיום כל המצוות מצד הכרת טובה לה'

ועתה בא וראה דבר נפלא, כי אכן בדיבור הראשון: "אנכי ה' אלקיך", נתכוון הקב"ה ללמדנו כי שורש קיום כל המצוות הוא, מצד הכרת הטובה שצריכים ישראל להכיר להקב"ה שהוציאנו ממצרים, כמו שפירש רש"י על פסוק זה בשם המכילתא: "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי". הרי כי במאמר זה הודיע לנו הקב"ה יסוד גדול, כי שורש החובה על כל אחד מישראל לקיים כל התורה ומצוותיה, הוא מצד הכרת טובה להקב"ה שהוציאנו ממצרים.

חקירת המנחת חינוך: אם מצות כיבוד אב ואם היא בכלל מצוות שבין אדם למקום או בין אדם לחבירו

הנפקא מינה להלכה, כי אם היא מצוה שבין אדם לחבירו, אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את אביו ואמו

פתרון החקירה: מצות כיבוד אב ואם היא שילוב נפלא של מצוה שבין אדם למקום וגם בין אדם לחבירו

בעל הטורים: הקב"ה צירף כיבוד אב ואם לה' דברות הראשונות שבין אדם למקום כדי להשוות כבודם לכבודו

לומר שהיא הדיבור האחרון מלוח הראשון, ובלשון קדשו: "וקרא מצות כיבוד אב ואם סוף דברך, כלפי מה שאמרו שבלוחות שתיים היו, בכל אחד ה' דברות, והוה ליה כיבוד אב ואם סוף ה' דברות מלוח הראשונה".

אמנם עדיין צריך ביאור, מה ראה רבא על ככה להדגיש שכיבוד אב ואם הוא "סוף דברך" בסוף הלוח הראשון. אך לפי האמור הענין הוא נפלא, כי בכך רצה רבא לחזק את מה שדרש עולא, כי כשראו אומות העולם שהקב"ה סידר כיבוד אב ואם בסוף הלוח הראשון שזכרו שם רק מצוות שבין אדם למקום, הרי גילה בכך שהשווה את כבוד ההורים לכבודו.

וזהו שאמר רבא במתק לשונו: "מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת", כלומר מזה שכלל הקב"ה מצות כיבוד אב ואם בסוף "דברך", בדיבור האחרון של הלוח הראשון שבו דיבר הקב"ה רק מצוות שבין אדם למקום, הרי מוכח מזה שבגודל ענוותנותו השווה כבודם לכבודו, ומזה מוכח שגם "ראש דברך" הדיבור של: "אנכי ה' אלקיך" הוא "אמת" ולא לכבוד עצמו.

כיבוד אב ואם משום הכרת טובה

בדרך זו במסילה נעלה לבאר בדרך עבודה השווה לכל נפש, הקשר הפנימי בין הדיבור הראשון: "אנכי ה' אלקיך", ובין הדיבור החמישי: "כבוד את אביך ואת אמך", על פי מה שביאר אחד מן הראשונים בעל ה"חינוך" (מצוה לג) הטעם למצות כיבוד אב ואם, שהוא משום הכרת טובה של האדם לאביו ולאמו שהביאוהו לעולם ויגעו בו בקטנותו, והנה הדברים בלשון קדשו:

"מצות כיבוד אב ואם, לכבוד האב והאם, שנאמר (שמות כ"ב) כבוד את אביך ואת אמך וגו'... משרשי מצוה זו, שראוי לו לאדם שיכיר ויגמול חסד למי שעשה עמו טובה, ולא יהיה נבל ומתנכר וכפוי

לחבירו, לכן סידר הקב"ה בכוונה תחילה מצוה זו בדיבור החמישי האחרון מלוח הראשון, כדי שתהיה בבחינת ממוצע בין שני הלוחות, לחבר בין מצוות שבין אדם למקום ובין אדם לחבירו.

שמחתי כמוצא שלל רב כאשר מצאתי רעיון נכבד זה בדברי בעל "עקידת יצחק" (פרשתנו שער מה) בלשון קדשו:

"וכבר היה זה הדיבור החמישי משותף לראשונים, אשר לחלק השכלי הכתובים בלוח הראשון, ולחמשה השניים הבאים בלוח השני, כמו שיאות בכל חיבור מדברים מתחלפים באיכות, שצריך ענין אמצעי מורכב משניהם לחברם. וכמה יאות זה לפי דרכינו שהם חמשה דיבורים מכאן וחמשה מכאן והוא באמצעי, ועם שהוא כתוב בלוח הראשון הנה יהיה משותף לשניהם".

מעתה יאיר לנו להבין המאמר: "בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך, אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר כבוד את אביך ואת אמך, חזרו והודו למאמרות הראשונות". כי כאשר ראו אומות העולם שהקב"ה צוה על כיבוד אב ואם בדיבור החמישי במצוות שבין אדם למקום, גילו בזה גודל מדת ענוותנותו שלא רק שצוה לכבודם, אלא זאת ועוד שהשווה כבודם לכבודו, ומזה מוכח שגם מה שאמר: "אנכי ה' אלקיך", לא לכבוד עצמו הוא דורש אלא לכבוד ישראל להיות להם לאלקים.

ומה מאד יומתק להבין בזה מה שהוסיף רבא על כך: "ראש דברך אמת, ראש דברך ולא סוף דברך, אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת". על פי מה שהקשה המהרש"א בחידושי אגדות (שם), איך מכנה רבא את מצות כיבוד אב ואם "סוף דברך", הלא מצוה זו היא רק הדיבור החמישי ולא הדיבור האחרון. ותיריך שנתכוון

אלו היא יותר חשובה: "על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי", וכל כך למה כי בזכות זה: "ברוך חי העולמים", נזכה להתקשר עם הקב"ה בשני העולמות בעולם הזה ובעולם הבא. והנה הדברים בלשון קדשו:

"ונראה לי לפרש ברכת בורא נפשות רבות, דנהי דטובה גדולה עושה הקב"ה עם בריותיו להשקות צמא לרוות צימאונו, היינו מפני שבראו חסר ונצמא למים, ואלו בראו בשלימות לא היה צמא ולא היה צריך למים, נמצא ברכה זו מה טיבה. אבל האמת זו היא עיקר טובת בריאת האדם, שלכך נברא בחסרון ויכיר בוראו ויעבודו ה' ויזכה לשני עולמות, נמצא חסרונו יותר טובה לו מכל טוב, והיינו דמברך ברוך הבורא נפשות רבות וחסרונם, [וזהו] יותר על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי, כי על ידי זה ברוך חי העולמים, זוכה לשני עולמים."

מעתה יאיר לנו להבין הענין הנשגב, מדוע קיום כל המצוות הוא מצד הכרת טובה להקב"ה שהוציאנו ממצרים, וכן ביאור מאמרו של הקב"ה: **"עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו"**, כי הן אמנם ברור שאין הקב"ה צריך למצוות ותהילתם של בני אדם קרוצי חומר לצורך עצמו. אולם עם כל זאת יצר את ישראל שיקיימו מצוותיו ויספרו תהלתו לטובתם, כי על ידי שאנו מהללים את ה' על כל החסד אשר הוא גומל אתנו דבר יום ביומו, אנו מתקשרים ומתדבקים בו בבחינת: **"ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום"**.

הנה כי כן ירווח לנו להבין ביתר שאת דברי חכמים וחידושים: **"בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך, אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר כבוד את אביך ואת אמך, חזרו והודו למאמרות הראשונות"**. ופירש רש"י: **"כל שכן שחייב אדם בכבודו, שאף הוא שותף בבריאתו כאביו ואמו וחיו ומוותו מסורין בידו"**. לפי האמור הביאור בזה, כי מתחילה כששמעו שהקב"ה אומר: **"אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים"**, שהכוונה בזה כפירוש רש"י: **"כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי"**, אמרו לכבוד עצמו הוא דורש שיכירו לו טובה.

אולם אחרי שאמר הקב"ה: **"כבוד את אביך ואת אמך"**, שגם זה היא מצד הכרת טובה לאביו ואמו שהביאוהו לעולם וטיפלו בו בילדותו, נתברר להם למפרע שהקב"ה אינו דורש הכרת טובה לכבוד עצמו, שאם כן לא היה דורש שיכירו טובה גם לאביו ולאמו, ומוכח מזה שכוונת הקב"ה היא כל כולה לטובת הנבראים שיכירו טובה להקב"ה, כדי שיהיו דבוקים בו תמיד אשר זאת היא תכלית כל המצוות.

הנה כי כן זהו ביאור הענין שהעמיד חבוקוק את כל תרי"ג מצוות על מצוה אחת שהיא האמונה בה' באמרו: **"וצדיק באמונתו יחיה"**, כי מאחר שתכלית קיום כל המצוות היא כדי שנהיה קשורים בה', נמצא כי יסוד כל המצוות הוא האמונה בה' שכל צרכינו וחיותנו הוא רק ממנו יתברך, אשר אמונה זו מביאה את האדם להיות דבוק בה' בכל עת ובכל שעה.

יומתק להבין בזה לשון הכתוב: **"וצדיק באמונתו יחיה"**, הביאור בזה כי על ידי אמונה זוכים להיות דבוק בה' שהוא שורש החיים, והרי מקרא מלא דיבר הכתוב (דברים ד ד): **"ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כולכם היום"**. הרי מבואר כי הדביקות בה' הוא צינור החיים שממנו נמשך חיים לכל הדבקים בו, לכן על האמונה בה' שמביאה לידי דביקות נאמר: **"וצדיק באמונתו יחיה"**.

שורש הדביקות בה' - הידיעה שאנו תלויים בו

והנה כאשר נתבונן נשכיל להבין, כי שורש הדביקות בה' צינור החיים הוא על ידי ידיעת האדם, שכל חיותו וכל הצלחותיו תלויות אך ורק בידי ה' החותך חיים לכל חי, כי באותו רגע שנדמה לאדם שהוא בעצמו אחראי להצלחותיו, הרי שוב אין לו צורך להיות דבוק בה' והוא נפרד מצינור החיים, ועל כך כבר מזהיר הכתוב בפרשת עקב (דברים ח יא):

"השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך... פן תאכל ושבעת ובתים טובים טובים תבנה וישבת, ובקרך וצאנך ירביון וכסף וזהב ירבה לך וכל אשר לך ירבה, ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך המוציאך מארץ מצרים מבית עבדים... ואמרת בלבבך כוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, וזכרת את ה' אלקיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל".

ומה מאירים הם דברי מאורו של עולם ה"חתם סופר" ב"תורת משה" (פרשת עקב דף נז: ד"ה שמע ישראל), שמפרש נוסח הברכה האחרונה אחרי שתיית מים: **"ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם, בורא נפשות רבות וחסרונן, על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי, ברוך חי העולמים"**.

בברכה זו אנו מודים לה' על שני דברים, הודאה אחת על עצם הדבר שברא אותנו: **"בורא נפשות רבות"**. אך יותר מזה אנו מודים לה': **"וחסרוניך"** - על שברא אותנו עם חסרונות, כדי שנצטרך לבקש ממנו יתברך להשלים לנו חסרונות אלו, ועל ידי זה נכיר טובה ונודה לה' שהשלים לנו את החסרונות, ובריאת חסרונות

הנה כי כן מתבאר ביתר עמקות הקשר בין הדיבור הראשון: **"אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים"**, לדיבור החמישי: **"כבוד את אביך ואת אמך"**, כי כמו שמצות כיבוד אב ואם היא מצד הכרת טובה להורים שהביאוהו לעולם, כן מצות: **"אנכי ה' אלקיך"** שהיא קבלת אלקותו ומלכותו עלינו, היא מצד הכרת טובה **"אשר הוצאתיך מארץ מצרים"**.

וכאשר נתבונן עוד נראה, כי יסוד זה שקיים כל המצוות הוא מצד הכרת טובה להקב"ה, מתאים להפליא עם מאמרו של הקב"ה על ידי הנביא (ישעיה מג כא): **"עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו"**. ופירש רש"י: **"עם זו יצרתי לי, למען תהלתי יספרו"**. הרי מבואר כי תכלית בריאת העולם היא כדי שיספרו ישראל תהילות ה', שבכך אנו מביעים את הכרת הטובה שלנו לה' - על כל הטוב אשר גמלונו ברוב רחמי וחסדיו.

אלא שעתה מוטלת עלינו החובה ליישב הפליאה עצומה, מהו ביאור הענין שהקב"ה מבקש מאתנו לקיים את המצוות מצד הכרת טובה שהוציאנו ממצרים, זאת ועוד שהוא יתברך מגלה לנו: **"עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו"**, שהרי בודאי לא יעלה על הדעת להבין הדבר בפשטות, שהקב"ה מלך רם ונשא זקוק לתהילתו של בשר ודם קרוץ מחומר.

וכן יש לשאול שאלה זו על מה ששינינו (אבות ו יא): **"כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו, שנאמר (ישעיה מג ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו"**. וצריך ביאור לקרב הדבר אל השכל, איך אפשר לומר על הקב"ה שלא ברא את העולם **"אלא לכבודו"**.

תכלית כל המצוות הדביקות בה'

ונראה לבאר הענין בזה על פי מה ששינינו בגמרא (מכות כד:): **"שש מאות ושלוש עשרה מצוות נאמרו לו למשה... בא חבוקוק והעמידן על אחת שנאמר (חבוקוק ב ד) וצדיק באמונתו יחיה"**. וביאר המהר"ל מפראג ב"חידושי אגדות" (שם) וב"תפארת ישראל" (פרק נה) הכוונה בזה: **"כי על ידי אמונה יש לאדם דביקות בו יתברך, כי אין עצם האמונה רק הדביקות בו יתברך, שהוא מאמין בו ומתדבק בו יתברך באמונתו"**.

ביאור דבריו הקדושים על פי המבואר בזהר הקדוש (פרשת וישלח קע:), שהקב"ה נתן לנו רמ"ח מצוות עשה כנגד רמ"ח אבריו של אדם, ושס"ה לא תעשה כנגד שס"ה גידיו של אדם. מבואר מזה כי תכלית קיום תרי"ג מצוות היא כדי לדבק רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו בהקב"ה נתן התורה.